

Földes Anna

A tanúké a szó



Baráti beszélgetés a protokoll-programok áradatában. Az írószövetség – amelynek tagjai az október 23-i emléktábla-koszorúzás után együtt köszöntötték az idén első ízben kiosztásra került Arany János-díj és Arany János-jutalom kitüntetettjeit – néhány ünnepi falat után kötetlen eszmecsere, emlékek idézésére invitálta azokat, akik itthon vagy külföldön részesei, tanúi voltak 1956-ban a magyar írók szabadságküzdelmének.

Talán jó is, hogy senki nem gondolt arra: voltaképpen néma felállással kellene tisztelegnünk azok előtt, akik ezen a találkozón már nem lehetnek jelen. Mert akkor nem egy percet, egy órát is állhattunk volna. Hiszen a főszereplők – a természet rendje vagy a kor kegyetlensége folytán – már jórészt a Panteonban vagy valamelyik égi kávéházban idézik emlékeiket, vitatják még élő utódaiknak a túlvilági tévén sugárzott, angyalpostán érkezett, legfrissebb alkotásait. Illyés Gyula, Déry Tibor, Háy Gyula, Németh László, Örkény István, Tamási Aron, Sarkadi Imre, Gáli József, Tamási Lajos... – de minek is folytatni a sort. Ezúttal az élők tiszte volt az emlékezés.

A résztvevők, a tanúk – velem együtt – hajlamosak arra, hogy azt higgyék: mindent tudunk már, legalább a magunk forradalmáról. Átéltük az egykori ideológiai, politikai csatává éleződött Petőfi körüli üléseket, írószövetségi taggyűléseket. Ott voltunk a Bem-szobornál, a Parlament előtt. Elolvastuk, ami elolvasható. Jelesre vizsgálunk a forradalom kronológiájából. Álmunkból felkeltve is készek vagyunk idézni Illyés Gyula sárguló rotációspapíron rejtegetett Egy mondat...-át és fülnkbe cseng a költő hangja is. Pontosan tudjuk, hogy „A tengervíz sós” és miért nem szerette Háy Gyula Kucserát? A nyilvánosság kizárásával lefolytatott íróperek titkába is beavattak már az egykori vádlottak, **Eörsi Istvántól** Tardos Tiborig.

De most mégis összejöttünk, hátha... S ahogy sejthető volt: az első vitakérdés a legkényesebb; – van-e még mondanivalónk egymásnak?

– Amit átéltünk – megírtuk. Élményeinkről, tapasztalatainkról – baráti, szerkesztői ösztönzésre – többször is számot adtunk. Pedig az író, az igazi író mindig igyekszik tömören fogalmazni és nem kenyere az önisméltés – hárítja el magától az újraemlékezés kötelezettségét Lakatos István költő. De azért később, szavát barátai, sorstársai szavába öltve – ő is megnyílik.

Nagyon hamar már csak a résztvevők hangját erősítő, rögzítő mikrofon szab rendet a hangos gondolkodásnak. Nem felszólalások, vallomások követik egymást. És a protokollmentes emlékidéző beszélgetésen az első hívó szóra előkerülnek azok a tények, emlékek, amelyek nemcsak a résztvevőkre, nemcsak a kortársakra tartoznak.

Igaz, a történelem ezúttal történetekből kerekedik ki. A legfrappánsabb, többek előadásából kikerekedő sztori (látszólag) a tragédia beteljesedése után hozzánk látogató szovjet írókról szól, akik a szájukba adott, hivatalos véleményt hangoztatva ellenforradalomról beszélnek azoknak, akik maguk élték át a forradalmat. A hajdani furcsa vitában a prímet egy, a meghívottak közé hívatlanul befurakodó, fiatal magyar prózaíró vitte, aki nemcsak szavakban állt ki a forradalom mellett, hanem büszkén vallotta, vállalta, hogy saját kezével lőtt a megszállókra. Ki gondolta volna akkor, hogy a lobogó lelkű forradalmár regényeiben elsőik között hangolja át, hazudtolja meg – saját emlékeit?

Hősök és áldozatok tetteit idézik a tanúk. Lukácsy András, a gyerekkori barát, Angyal István morális helytállásáról, tisztaságáról szól. Egy hajdani rabtárs a terror által megtört Zelk Zoltán kikényszerített önkritikáját ássa elő a feledés homályából, amit aztán, az ítélet után a költő maga tett zárójelbe, amikor visszanyert emberi méltósággal, mentőtanúként állt ki súlyos börtönbüntetéssel fenyegetett társai mellett.

Az emlékek filmjében egy percre premier planba kerül a tüdőbaj lázrózsáitól pirosposzsgás Gáli József, felvillan az írók lelkét megvásárolni kívánó hatalom képviselőjében ügyködő Aczél György bajszos arca, aki – a politikai cél érdekében – hajlandó volt ülökádat szerezni Németh László nyaralójába.

Új, a jelenlevők számára is ismeretlen tényekből rajzolódott ki az emigrációba kényszerült íróársak helytállása. Milyen részük volt a hírhozó, aláírásokat gyűjtő fiatal magyar íróknak, költőknek, Gömöri Györgynek, Csernus Ákosnak és a többieknek abban, hogy nagy tekintélyű nyugati értelmiségiek tiltakozása lefoghatta a Gáli József és Obersovszky Gyula életére törő hóhérok kezét.

Ám akinek – akár körünkben is – illúziói lettek volna a Nyugat szolidaritásáról, azok Határ Győzöt hallgatva feleszmélhettek. Mert a Szabad Európa egykori író-munkatársa nem rejtette véka alá pályájának azt a fájdalmas kudarcát, amikor a magyar forradalom tizedik évfordulóján a rádióállomás gazdái, politikai, taktikai megfontolásból betiltották ünnepi megemlékezésnek szánt írását.

Az idő – ma még – nem szépíti meg a múltat. Ha enyhíti is, nem közömbösíti a fájdalmat. Váratlanul, villámcsapásként akad el valamennyiünk lélegzete, amikor az önmagáról ritkán szóló Varga Domokosból is kiszakad a fájdalom. Az elnémított halálraítéltek utolsó, tagolatlan kiáltását idézve, megíratlan tragédiák szele csap meg bennünket.

Azután megszületik a javaslat, amit Pomogáts Béla, az írószövetség elnöke is felkarol: addig kell megírni, kiegészíteni a magyar irodalomtörténet 1956-os fejezetét, amíg a résztvevők velünk vannak, képesek és készek a tanúságtételre.

A cél szolgálatában – s mert verba volant, scripta manent –, talán érdemes papírra vetni a szóban elhangzott ígéretet: azon leszünk, hogy a forradalom következő, 41. évfordulójára elkészüljön a még megíratlan, személyes vallomások új könyve.